

Plzeňský rodák arcibiskup pražský a primas český Josef kardinál Beran

Stanislava Vodičková

Arcibiskup pražský Josef kardinál Beran patří mezi výrazné osobnosti katolické církve a jeho životní osudy jsou úzce spjaty s naší nedávnou historií. Narodil se 29. prosince 1888 v Plzni jako nejstarší ze sedmi dětí. Přestože rodina vzděláním patřila ke střední třídě, plat otce, který byl učitel v provinčním městě Rakouska-Uherska, často nestačil. Josef jako nejstarší z dětí proto chodil s otcem na přivýdělek. Zřejmě odtud plynula Beranova přirozená skromnost, nenáročnost a silné sociální citění, které se zvláště projevily v nejtěžších chvílích jeho života v čase nacistické okupace a komunistické diktatury.

V létě 1907 Beran ukončil reálné gymnázium v Plzni a rozhodoval se, kam dál bude směřovat jeho život. Nejprve uvažoval o studiu medicíny. Kněžské povolání mu totiž připadalo příliš vznešené a výjimečné, a necítil se ho hoden. Teprve pobídka profesora náboženství Kudrnovského, který v něm viděl všechny předpoklady pro dobrého kněze, mu dodala odvahy, aby se přihlásil do pražského semináře. V rozporu se svými prvotními obavami byl pro vynikající studijní výsledky i charakterové vlastnosti poslán studovat do Říma.

Život v Římě pro něj znamenal velkou zkušenost, která výrazně poznamenala jeho duchovní růst. Upevnil se v rozhodnutí zasvětit život kněžskému povolání, získal intelektuální rozhled a seznámil se s univerzálním rozměrem církve. Tehdejší papež Pius X. vtiskl svému pontifikátu eucharistický charakter a tuto spiritualitu přijal mladý bohoslovec jako základní kámen, na němž vystavěl svou víru.

Pro svou duchovní vyzrálou a vnitřní sebekázeň byl vysvěcen na kněze již ve čtvrtém ročníku studia. Kněžské svěcení přijal 10. června 1911 v bazilice sv. Jana v Lateráně a svou primici sloužil v kostele sv. Jana Nepomuckého u České koleje o den později. V prosinci téhož roku získal licenciát, studia dovršil v červnu 1912 doktorátem teologie a poté se vrátil do vlasti. Svou plzeňskou primici slavil 5. července 1912 v den slovanských věroznámů sv. Cyrila a Metoděje v chrámu sv. Bartoloměje v Plzni.¹

Poté začal pracovat na různých místech duchovní správy v pražské arcidiecézi, nejprve v Chyši na Žluticku, po dvou letech byl přeložen na Prosek u Prahy, kam nastoupil 1. ledna 1914 jako druhý kaplan,² a zároveň působil jako katecheta v obecné škole ve Vysočanech. V červenci 1914 proběhla nová dislokace a jeho dalším působištěm se stala Michle.³ Pastorační službu vykonával rovněž v Útulku sv. Josefa pro hluchoněmé chovanky v Krči, kde uskutečnil dílo na svou dobu nevídané. Tehdy panoval všeobecný názor, že hluchoněmí jsou nevzdělatelní, společensky méněcenní a nemá valného smyslu jim věnovat duchovní péči. Beran s tímto předsudkem usilovně bojoval a radil sestřím, jak na chovanky působit. Do ústavu, který řídily sestry z Kongregace Školských sester de Notre Dame, docházel dvakrát týdně a během letních měsíců tam trávil svou dovolenou a organizoval duchovní cvičení. S nadšením mu pomáhala matka představená a s ní celá řeholní komunita. O duchovním pokroku chovank se brzy dozvěděla i katolická veřejnost a ústav získal řadu sponzorů, takže i po stránce hmotné byl útulek dobře zajištěn. Tyto svěřenkyně Beran neopustil ani v době, kdy zastával funkci rektora kněžského semináře.⁴

¹ LUŇÁČKOVÁ, Marie: *Velká mše*. Řím 1970, s. 52–53.

² *Archiv Arcibiskupství pražského (APA)*, fond (f.) Matrika kněží.

³ V Michli u Prahy nastoupil 1. srpna 1914, působil zde do 31. 7. 1917. *APA*, Matrika kněží.

⁴ Tento ústav sehraje v 50. letech důležitou úlohu v budování podzemní církve a stane se centrem tajného svěcení kněží, které nebylo StB nikdy odhaleno. Lze jen těžko přehlédnout vazby mezi sestrami a budoucím arcibiskupem Josefem Beranem. Bezpochyby byl tento ústav vybrán kvůli důvěře, kterou Josef Beran k sestřím choval, a kvůli oddanosti sester k tomuto pastýři.

V létě 1917 mu Karlova Univerzita nostrifikovala jeho římský doktorát a on pak od nového školního roku nastoupit jako katecheta na Učitelském ústavu u sv. Anny. Po osmi letech, v září 1925, přijal uvolněné místo ředitele škol Kongregace Školských sester de Notre Dame. V této funkci spravoval obecnou a měšťanskou řádovou školu a ženský učitelský ústav.⁵ V tomto období hojně publikoval, přednášel, věnoval se psaní a překladům beletrie, aktivně vykonával pastorační činnost a charitativní práci mezi pražskou chudinou, stal se vyhledávaným zpovědníkem a exercitátorem. V roce 1928 byl za zásluhy jmenován arcibiskupským notářem.⁶

Rok 1932 se stal výrazným milníkem v jeho životě, byl jmenován rektorem pražského arcibiskupského semináře a od této doby nesl hlavní odpovědnost za formaci budoucích kněží. Přitom uplatňoval nabyté pedagogické a organizační zkušenosti i tomistickou psychologii. Od října 1934 mu byla udělena kanonická mise a stal se mimořádným profesorem bohosloví na Teologické fakultě Karlovy Univerzity v Praze. Řádným profesorem měl být jmenován o pět let později, ale do jeho akademického působení vstoupily válečné události a uzavření českých vysokých škol. Řádným profesorem byl slavnostně jmenován až po válce.

Beranovu přínosnou práci výrazně zpomalily evropské události ve 30. a 40. letech. V roce 1933 převzali v Německu moc nacionální socialisté a radikální vývoj po jmenování Adolfa Hitler kancléřem ovlivnil vnitrostátní poměry v Československu. Politické napětí se promítlo také do vztahů v česko-německém semináři. Rektor Beran zde intervenoval citlivě a uvážlivě. Zastával nadnárodní postoj a odmítal zatahování politiky do života v semináři. Paradoxně to oba tábory vnímaly jako nadřezování druhé straně. Ještě před uzavřením Mnichovské dohody a nacistickou okupací Čech a Moravy se Beran čím dál více dostával v německých radikálně nacionalistických kruzích do přímé nelibosti.

Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939 pokračovala česká teologická fakulta i seminář v běžné činnosti. Brzy se však objevily první komplikace. U příležitosti státního svátku vzniku první Československé republiky proběhla v Praze 28. října 1939 masová demonstrace. Po ní následovaly represe nacistů, které vedly k uzavření českých vysokých škol. Během akcí německých bezpečnostních sil byl gestapem vyslýchán také rektor Beran kvůli svému působení v semináři před Mnichovem a odmítnutí vydat budovu semináře pro potřeby německé armády.

Zásadní obrat v okupační politice v protektorátu nastal teprve po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha v květnu 1942. Po vyhlášení výjimečného stavu začaly rozsáhlé perzekuční akce a popravy. Hned na jejím počátku byl zatčen také rektor Beran. Gestapo si pro něj přišlo ráno 6. června 1942 přímo do kostela. Po domovní prohlídce následoval výslech a ještě téhož dne převoz do nejnámější věznice v Praze na Pankráci. Beran očekával, že bude během stanného práva popraven. Byla pro něj připravena však jiná cesta. Nacisté na něj uvalili „ochrannou vazbu“ a po měsíci ho převezli do věznice gestapa v Terezíně.⁷ Zde bylo postavení kněží všech konfesí mnohem horší než politických vězňů, dozorcí je ponižovali a se zálibou týrali. Násilí bylo všudypřítomné. Josef Beran byl přiřazen k úpravě trati, kde spolu s židovskými vězni rozbíjel lomový kámen na šterk. Koncem srpna 1942 byl transportován do koncentračního tábora Dachau, kam gestapo posílalo většinu nepohodlných kněží z celé okupované Evropy.⁸ Během epidemie v roce 1943 se

⁵ Profesorem náboženství byl od 1. 9. 1917 do 31. 8. 1929, ředitelem se stal 1. 9. 1925 a činnost zde ukončil 31. 8. 1929. In: *APA, Matrika kněží*.

⁶ *APA, Matrika kněží*.

⁷ *ITS Digital Archive Bad Arolsen*: Sub-collection: 1.1.6.2, Document ID: 87402145 – Individual Documents Dachau / Prisoner identification sheet. Sub-collection: 1.1.6.1, Document IDs: 9939063 and 9932636 – List material Dachau.

zde Beran nakazil tyfem.⁹ Po návratu z vězeňské nemocnice vážil pouhých 45 kg. Tehdy učinil závazný slib, který pak dodržoval po celý život, že pokud přežije, vynasadí se, aby všem, kdo ho o něco požádají, vyhověl, pokud to bude v souladu s jeho svědomím. I v tomto prostředí, kde se veřejný projev víry často rovnal smrti, vedl tajnou pastorační činnost mezi vězni a duchovními. Pro své vědomosti, znalost jazyků a zájem o pastorační činnost v zahraničních diecézích se těšil vážnosti i u duchovních jiných národů včetně Němců. Společné utrpení také sblížilo duchovní různých konfesí a přirozeně zde docházelo k žitému ekumenismu.

Zmínila bych zde dvě poválečné vzpomínky na Beranovu velkorysost, příkladnou zbožnost a štedrost v těžkých vězeňských podmínkách. Jak vzpomínali mnozí ze zatčených italských a francouzských kněží, Beran se dělil o své zásoby z domova se svými spoluvězni. Roberto Angeli, budoucí biskup z Livorna, konkrétně napsal: „*Tehdy se mi často přihodilo, že během jídla se ke mně nenápadně přiblížil a do misky mi položil kus chleba. Nebyl jsem ojedinělý případ. Takhle pomáhal všem, u nichž pozoroval, že jsou v koncích se silami. Když neměl nic, přišel prohodit aspoň několik vlídných, povzbudivých slov.*“¹⁰

Kromě jeho nekonečné ochoty pomáhat bližním, v Beranovi už tehdy řada duchovních viděla budoucího arcibiskupa. Zmiňuje to například rakouský kněz Johann Lenz následujícími slovy: „*Nezapomenutelná zůstane jeho laskavá skromnost, vysoká inteligence a nadnárodní postoj. Jeho v každém ohledu kněžské a sociální postoje ho přímo předurčovaly nejen za vůdce církve, ale také za mučedníka, na kterého se zaměří satan a jeho pomocníci.*“¹¹ Koncentrační tábor Dachau osvobodila americká armáda 29. dubna 1945 a již v květnu 1945 se Beran vrátil do osvobozeného Československa.

Poválečná bilance katolické církve v Československu byla následující: v koncentračních táborech, věznicích a na popravištích přišla o 139 českých kněží, řeholníků a řeholnic. Navíc od úmrtí kardinála Karla Kašpara v roce 1941 zůstal pražský arcibiskupský stolec neobsazen. Silné intervence okupační moci do vnitřních záležitostí církve dynamizovalo komplikované poměry uvnitř církve. Jasným krokem ke znovunalezení klidu a opory bylo jmenování Josefa Berana 33. arcibiskupem pražským a primasem českým. Učinil tak v neklidné poválečné době papež Pius XII., protože Beran přesvědčil o své pevnosti charakteru a věrnosti Bohu, církvi a národu. V neděli 8. prosince 1946 přijal Josef Beran biskupské svěcení a zároveň byl při této příležitosti intronizován.¹² Nový arcibiskup prosazoval návrat ke křesťanským hodnotám, usmíření, spolupráci a solidaritu ve všech vrstvách společnosti. Stal se mravní autoritou a aktivně se zapojil do veřejného života ve snaze přiblížit katolickou církev společnosti a začlenit křesťanské hodnoty do každodenní lidské činnosti.

Netrvalo to dlouho a již tři roky po skončení druhé světové války čelil Beran další složité životní a duchovní situaci. Po únoru 1948, kdy v zemi převzali moc komunisté, arcibiskup Beran vzdoroval stupňující se represím a snahám komunistického režimu o získání kontroly nad katolickou církví. Jeho postoj a jednota biskupského sboru stavěly církev do role poslední rezistentní instituce ve státě, která ještě odolávala utváření komunistické hegemonie v Československu. Neslučitelné představy představitelů

⁸ HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. Společenské podniky, Přerov 1947, 330 s.

⁹ *ITS Digital Archive Bad Arolsen*: Sub-collection: 1.1.6.2, Document ID: 87402145 – Individual Documents Dachau / Prisoner identification sheet. Sub-collection: 1.1.6.1, Document IDs: 9939063 and 9932636 – List material Dachau.

¹⁰ KAJPR, Adolf: Co týden přinesl. *Katolík*, 1946, roč. 9, č. 26 ze 17. 11, s. 1.

¹¹ LENZ, Johann Maria: *Christus in Dachau, oder Christus der Sieger*. Libri Catholici, Wien-Mauer 1957, s. 149.

¹² Více k tématu internace viz VODIČKOVÁ, Stanislava: *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana*. ÚSTR/CDK, Praha 2009.

hierarchie a nového režimu o fungování katolické církve v komunistickém státě, nakonec vyústily v otevřený státní teror. Biskupy nezákonně internovali a na jejich místa dosadili kněze povolné ochotně spolupracovat s režimem. Začaly církevní monstrprocesy s řádovou elitou a pomocníky biskupů, docházelo k zatýkání kněží a k likvidaci řeholních společenství.

Arcibiskup Beran byl od 19. června 1949 držen „v domácím vězení“ ve své rezidenci. Od 7. března 1951 začalo období jeho čtrnáctileté internace, během něhož se místo jeho pobytu často měnilo. Podmínky internace byly v mnohém podobné vězeňskému režimu, ale navíc obsahovaly úplnou izolaci od vnějšího světa. Arcibiskup nevěděl, kde se nachází, neměl spojení s rodinou, byl mu odpírán i komunistický tisk, netušil, jak dlouho internace potrvá, zda bude souzen v některém z inscenovaných procesů, nebo jej zavraždí a rodině sdělí, že zemřel „přirozenou“ smrtí.

Komunisté znali Beranovu vážnost a popularitu mezi obyvatelstvem, a proto usilovali o jeho veřejnou diskreditaci. Už ve druhém místě internace, v Růžodolu u Liberce v severních Čechách, vynaložila policie značné úsilí, aby natočila kompromitující film o jeho „nevhodném“ chování k jedné z jeptišek. Do polévky a čajů jim tajně přidávali afrodiziaka a předpokládali, že vlivu prášků podlehnou. Za tímto účelem je zbavili veškerého soukromí, neustále je tajně sledovali, odposlouchávali a fotografovali. Akce trvala více než rok a nakonec byla pro neúspěch odvolána.¹³

V dubnu 1953 arcibiskupovi opět změnili místo jeho internace. Přestože se měnila místa pobytu, podmínky zůstávaly stejné: internační dům stál mimo obec, střežili ho příslušníci Státní bezpečnosti se psy, okna byla zatlučená, skla zatřená bílou barvou, okolo domu stála vysoká dřevěná ohrada, která vymezovala minimální dvorek pro hodinový pobyt na čerstvém vzduchu. V tomto životním prostoru trávil arcibiskup svůj život v modlitbách za církve a vlast až do roku 1963, kdy československý prezident rozhodl o ukončení internace. I nadále se však Beran nesměl ujmout svého úřadu, nýbrž mu znovu určili místo pobytu „pod dohledem“, tentokrát v Mukařově u Prahy. Zpráva o jeho uvolnění se brzy roznesla a za arcibiskupem začaly proudit davy lidí. Režim tuto „komplikaci“ vyřešil přestěhováním Berana do těžko přístupné obce v jižních Čechách. Právě zde jej v lednu 1965 zastihla zpráva, že byl jmenován kardinálem.

Po složitých jednáních se Svatým stolcem nabídl Československý stát Beranovi odlet do Vatikánu, ale bez možnosti návratu. Výměnou komunisté nabídli změnu ve vedení pražské arcidiecéze. Řádný biskup František Tomášek nahradil ve funkci kolaborujícího kapitulního vikáře. Stárnoucí arcibiskup Beran byl postaven před nelehkou volbu. Byl připraven snášet šikanu a ústrky v některém ze zapadlých koutů republiky, ale rozhodně nechtěl prožít zbytek života v exilu. Nakonec v zájmu pražské arcidiecéze přinesl i tuto oběť. „Dobrovolně“ přijal osud vyhnance a 19. února 1965 odletěl do Říma převzít kardinálské insignie.¹⁴

Předpoklad komunistů, že se problematického Berana nadobro zbavili, se ukázal jako mylný. Kardinál na II. vatikánském koncilu pronesl slavný projev s názvem „O svobodě svědomí“, který reflektoval jeho životní zkušenost s nacismem a komunismem. Beran požadoval, aby náboženská svoboda a svoboda svědomí byly bez výhrad respektovány, protože jejich porušování vede ke lži, přetvářce, nemorálnímu jednání a je hlavní překážkou nastolení míru. Těžké postavení katolické církve v komunistickém Československu chápal Beran jako následek chyb učiněných v minulosti. Konkrétně řekl: „*Tak se zdá, že i v mé vlasti katolická církev stále trpí pro to, co bylo v minulosti jejím jménem vykonáno proti svobodě svědomí, jako bylo v 15. století upálení kněze Jana Husa nebo 17. století vnější donucení velké části českého národa, aby zase přijala*

¹³ Archiv bezpečnostních složek, f. A 27, VI. správa SNB (Správa výkonné zpravodajské techniky), mikrofilm č. 1, arch. č. C/2-C/620, 4. oddělení 4. sektoru V-StB, 31. ledna 1952, akce „Josef“.

¹⁴ Více k tématu viz CASAROLI, Agostino: *Trýzeň trpělivosti*. Karmelitánské nakladatelství. Kostelní Vydří 2001.

katolickou víru podle zásady ‚Cuius regio eius religio‘.“ Základní principy svého myšlení sděloval dále kardinál ve svých promluvách k věřícím za železnou oponou z Vatikánského rozhlasu. Vydal se také na cestu za krajany po Evropě a zámoří, díky jejichž finanční pomoci založil středisko Velehrad, a zabezpečil vydávání knih a časopisů pro československé katolíky.

O tři roky později, po vpádu vojsk Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968, pohasly veškeré šance na změnu poměrů v Československu. Pro těžce nemocného kardinála to znamenalo i konec nadějí na vytoužený návrat do vlasti. Jeho pozemská pouť skončila 17. května 1969. Charismatického Berana se komunistický režim bál i po smrti. Nepovolil převezení jeho ostatků do Prahy z obavy, že by obřad vyvolal rozsáhlé občanské nepokoje. Papež Pavel VI. proto rozhodl, že bude arcibiskup pražský Josef kardinál Beran pohřben mezi papeži v kryptách baziliky sv. Petra v Římě.

Přes snahu československých komunistů neupadl kardinál Josef Beran v zapomnění. Stal se symbolem věrnosti Bohu, papeži a národu, nositelem lásky, jednoty a pokoje a zároveň i symbolem boje proti nacismu a komunismu.

V roce 1998 byl započat jeho beatifikační proces, který je v současné době před svým dokončením v místní diecézi a poté bude předán ke zpracování do Říma. Biskupská konference letos rozhodla, že ostatky kardinála Josefa Berana budou 28. září 2018 převezeny z Říma do Prahy a podle jeho poslední vůle uloženy v katedrále sv. Víta.

Archivní prameny

Archiv Arcibiskupství pražského

fond Matrika kněží

Archiv bezpečnostních složek

fond A 27

ITS Digital Archive Bad Arolsen

Sub-collection: 1.1.6.2, Document ID: 87402145 – Individual Documents Dachau / Prisoner identification sheet.

Sub-collection: 1.1.6.1, Document IDs: 9939063 and 9932636 – List material Dachau.

Literatura

CASAROLI, Agostino: *Trýzeň trpělivosti*. Karmelitánské nakladatelství. Kostelní Vydří 2001.

HOFFMANN, Bedřich: *A kdo vás zabije... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. Společenské podniky, Přerov 1947.

LENZ, Johann Maria: *Christus in Dachau, oder Christus der Sieger*. Libri Catholici, Wien-Mauer 1957.

LUŇÁČKOVÁ, Marie: *Velká mše*. Řím 1970.

VODIČKOVÁ, Stanislava: *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana*. ÚSTR/CDK, Praha 2009.

Periodika

Katolík, 1946